

АВТЕНТИЧНІСТЬ ПРОЗОПИСЬМА УЛАСА САМЧУКА ТА ІВАНА ЧЕНДЕЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 28.
УДК 883.3 (09)

Комінярська І. Автентичність прозописьма Уласа Самчука та Івана Чендея; 9 стор.; кількість бібліографічних джерел – 11; мова – українська.

Анотація. У статті накреслюються деякі проблемні аспекти дослідження поняття автентичність прози письменників. Основну увагу сфокусовано на філософському аспекті прозописьма Уласа Самчука та Івана Чендея.

Ключові слова: автентичність, прозописьмо, духовність, Улас Самчук, Іван Чендей.

Постановка проблеми. У процесі осмислення національної культури актуалізується онтологічне буття українського народу, яке ґрунтується на літературних джерелах. Провідна роль у збереженні літературних традицій належить українському письменству, зокрема письменникам-емігрантам, представникам українського зарубіжжя, серед яких Улас Самчук – обдарований прозаїк-традиціоналіст, талановитий публіцист та літературний критик. Письменник належить до тих визначних представників літератури, твори яких назавжди увійшли в скарбницю української та світової літератури. Незаперечним є той факт, що творчість Уласа Самчука тісно переплітається з біографією митця, яку він ідентифікує із поколінням роду та народу. „Ми були свідками подій виняткових...», – зазначає прозаїк у передмові до роману „Юність Василя Шеремети”. – (...) Не зашкодить також бути свідомим, що в сумі причин, що зумовили повстання цих великанських подій, велике місце займає наявність такого простого факту, як поява на кону історичної сцени нас, українців. Нас, як окремої історично діючої духовності, та всього, що з цим поняттям пов’язується” [7, с.15].

Улас Самчук є творцем «потужного нарративу» про національне життя (І.Руснак), майстром епічних полотен, а за його власним визначенням – «літописець українського простору». Перу видатного майстра-прозаїка належать романи, повісті, новели, роман-епопея, трилогія, романи-есе, роман-хроніка, книга спогадів та ін., а також багатогранна публіцистична спадщина (загалом 112 ідейно-програмних, літературно-критичних та політичних статей). Серед них: «Образ» (1929), «Кулак» (1932), «Марія» (1934), «Волинь» (1932-1937), «Віднайдений рай» (1936), «Юність Василя Шеремети» (1947), «ОСТ» (1948-1982), «П’ять по дванадцятій» (1954), «На білому коні» (1956), «Чого не гоїть вогонь» (1959), «На твердій землі» (1967), «На коні вороному» (1974), «Планета Ді-Пі» (1979), «Слідами піонерів» (1980) та ін. Прозописьмо Уласа Самчука репрезентує специфічний спосіб світобачення й відповідний національний образ світу.

Оригінальна й самобутня прозова спадщина Івана Чендея – органічна складова національного літературного процесу. У літературному доробку письменника присутні художні твори різних жанрів, які ввійшли до книжок «Чайки летять на схід» (1955), «Терен цвіте» (1964), «Березневий сніг»

(1968), «Зелена верховина» (1975), «Теплий дощ» (1979) тощо. Нарис, оповідання, новела, повість, роман – власне прозописьмо Іван Чендей використав органічно, у залежності від задумів й кола життєвого матеріалу, що стало предметом осмислення і зображення у творі. Написане прозаїком складає внутрішню цілісність, один твір доповнює другий, змальовує життя з іншого боку, але завжди присутня в нім сучасність, зігріта авторською думкою.

У творах І. Чендея порушується безліч проблем, зокрема питання про долю духовних і моральних традицій українського народу, його місце серед європейських народів; питання збереження національної ідентичності народу, носієм якої виступає насамперед селянин; питання духовного світу людини та багато інших. Особливий наш інтерес до літературної спадщини Чендея-реаліста (М. Васьків) зумовлений у питаннях національних проблем українців як запоруки збереження національної ідентичності народу. Звідси й нагальна потреба дослідження літературної спадщини письменників, яку ми обрали і виокремили у прозописьмі Уласа Самчука та Івана Чендея. Обидва письменники по-своєму розв’язували проблему взаємозв’язку традицій і новаторства. Таємниця «нового», на нашу думку, крилася для них не у зовнішніх, а у внутрішніх ознаках прозописьма, що передовсім виявилася в аспектах «відчуження», «бачення», «сприймання», «виявлення» певних явищ і подій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними засадами дослідження нам слугує праця літературознавця Юрія Коваліва. Поняття «автентизм – це концепція польської літератури 30 років ХХ ст. Головна вимога полягала у правдивості, вірогідності, речевості зображення, пошуку художньої достовірності, життєвої відповідності» [3, с.19].

У літературі автентичним вважають твір, написаний у тому самому місці та при тих самих обставинах, що описані у творі. Ще в античні часи встановлення автентичності визначалося пріоритетом критики. Вона аналізувала зміст і форму – як внутрішні критерії, а зовнішні – це перевірка їх зі свідченнями особи. За доведеннями Я. Поліщука, автентизм – це напрям, який бере за основу принцип автентичності, тобто максимальної достовірності зображуваного [8, с.13]. Очевидна річ, в нашому розумінні автентичність буде представлена як чинник формування духовного світу героя, зв’язок

його із землею як частини духовної сутності в прозі Уласа Самчука та Івана Чендея.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є окреслення нових аспектів у вивченні прозових творів У. Самчука та І. Чендея, висвітлене в теоретичній концепції малодослідженої проблеми автентичності прозописьма.

Виклад основного матеріалу дослідження. За доведенням вчених, рівень духовності та моральності є основою існування суспільства та кожної особистості. Він, як правило, базується на багатстві духовного світу і моральності індивідуума. Духовність завжди генетично закорінена в національне світовідчуття та світосприйняття представника етносу. Духовність – це спосіб існування людини, який базується на автохтонній особистості та є складовою частиною національної ментальності народу. Існування нації у світі тісно пов'язане із національною ідентичністю етносу – складному інтегративному духовному утворенні, що становить архетипний матеріал народної духовності, закодований у підсвідомій психіці людини.

Ще давньогрецький філософ Сократ стверджував, що наймудріші і найсильніші народи є найбільш релігійними. Античні філософи Платон, Арістотель твердили, що «духовність» – це «дарунки богів» таким людям, котрі достойні і богоподібні, вміють творити, глибоко мислити і володіти своїм тілом. Середньовіччя звеличувало релігійне схоластично-моралізаторське одухотворення людського буття. Г. Сковорода суть духовності вбачав у правді та істині, у виробленні й цінуванні морально-етичних засад – добра, честі, справедливості, які для життя і діяльності істинно духовної людини є вирішальними.

Філософське осмислення духовності в XIX ст. виявляє надзвичайну складність, багатство і багатогранність феномену людського буття, що передбачає не тільки правомірність, а й результати різних позицій і підходів. У XX ст. науковці (А. Лосев) вважають, що духовність є внутрішнє устремління увійти в контакт з вищою дійсністю, поєднатися з нею і – як наслідок цього контакту і поєднання – перетворити наше єство в нову особистість, нову природу.

Сутність духовності найкраще втілена в літературі, насамперед у зображенні образу героя: в його поведінці, думках, мріях, способі мислення та середовищі. Літературознавці зосереджуються на дослідженні духовного світу героя художньої літератури (М. Жулинський, Г. Клочек, Ф. Хатинов, Н. Шляхова, Р. Гром'як та інші).

Улас Самчук вважав, що література є одним із найважливіших факторів духовного самовияву нації, головне завдання якого полягає в подоланні маргінальності, провінційності та побутовізму. Письменник стверджував, що література повинна мати свою духовну літературну суть, де обов'язково закладено зміст мудрості народу. Слушно зазначає Р. Гром'як, що образні мікродеталі творять поетику прози Уласа Самчука, його пафос: «...пафос-ідея розпросторюється з духовного світу митця, що прой-

шов півсвіту, збагатив свій досвід і передає його наступникам через кожного персонажа» [2, с.13].

Без перебільшення можна стверджувати, що ніде у цивілізованому світі жінка не посідає таке важливе місце, як в українській сім'ї. Сім'я, родина, мати – це найістотніші прояви українського менталітету, де ролі матері відведено найголовніше місце. Вона – берегиня роду і достатку, берегиня злагоди, спокою і любові, високої моральності та духовності. Улас Самчук через вчинки і поведінку головної героїні (роман «Марія») показує любов до ближнього, любов до Бога, велику пошану до релігійних обрядів українського народу: «Мати Божа! Ти ж, пресвятая, у муках сина родила! І Ти була, як всі матері, пренепорочна, палаюча любов'ю, страдаюча... І Син Твій був Сином живим з тіла і крові... Заступи, Мати Свята, нас всіх матерів, перед найвищою силою» [6, с.112]. Мислення і поведінка Марії вміло вплетені письменником у глибини християнської свідомості та народної моралі, високої духовності та почуття національної гідності.

Образна система прозової спадщини посідає особливе місце у художньому світі Чендєєвих творів. У ній видно руку «майстра, обдарованого гострим зором, знанням побуту героїв» (П.Панч). Одним із центральних образів є образ матері. Ця постать є уособленням безмежної любові й доброти, працелюбності й старанності, сердечності й краси, а також високої моральності та духовності. Маємо всі підстави констатувати, що образи матерів, створені І. Чендєєм у творах «Казка білого інею», «Кринична вода», «Тестамент» та ін., сюжетною лінією проходять через свідомість читача з позицій життєвої материнської мудрості. Наприклад, «Вроджена душевна широта і щедра глибина маминої доброти, життям довгим і нелегким надбана мудрість привчили маму поступатися, лихе швидко забувати, а скоріше у пам'яті тримати благородне і душу прикрашаюче» [11, с.173] – слова, звернені до матері, характеризують сина. Авторська піднесеність гармоніює з душевним станом персонажа. Образ матері репрезентує вищі духовні цінності з автентичною ментальністю, способом мислення та світовідчуттям.

Земля — один із структуротворчих елементів української етномоделі світу, чинник формування духовного світу — разом з іншими сакральними субстанціями (наприклад, сонцем) забезпечує повноцінність життя героїв прози кінця XIX - початку XX ст., створює умови, за яких персонаж реалізує себе як особистість, громадянин, член родини. Так, скажімо, Р. Піхманець, з'ясовуючи особливості художнього мислення В. Стефаніка, зауважує, що герої творів письменника «несуть у собі архетипний «голос тисячоліть», у їхніх стосунках із землею є щось від давніх, ще язичницьких часів» [4, с.148]. Це — сакральна земля, джерела пошанування якої сягають (учений слушно зазначає) давніх, ще язичницьких часів; це конкретна, життєво значуща й вагома характеристика землі в системі світоглядних переконань українців.

Самобутні зв'язки героїв-українців із са-

кральною землею сформувалися під впливом релігійних вірувань, світобачення, досвіду, культури та народнорелігійної моралі. Праця на землі, зауважує з цього приводу І. Франко у статті «Влада землі в сучасному романі», — «перші безпосередні зримі зв'язки людини з землею» [9, с.184]. Сім'я, земля, садиба, підкреслює сучасна дослідниця Марина Гримич, в українця трактується як моє [1], що й визначає специфіку зв'язків персонажа із сакральною землею, із автентичністю.

Одним із центральних персонажів трилогії „Волинь” є Матвій Довбенко. Улас Самчук наділяє його рисами волинського господаря: працьовитого, чесного, мудрого. Він вважав своїм учителем землю-годувальницю, свято беріг закони її і до цього закликав своїх нащадків: „Силу великої душі і сильних м'язів впоїв у землю, напоєну дивним чадом, що давав життя, муки, радість і смерть. І післяв у життя синів, дочок з твердою наукою: закон ваш – закон землі. Будьте сильні, як вона, – і вічність вам забезпечена” [6, с.235].

Земля батьків, її тяжка вікова історія, її чарівна природа, а головне люди, що живуть на ній, – ось коло постійних Чендєєвих прозових роздумів. Автор весь у світі дум своїх героїв, їх почуттів і прагнень. Іван Чендей стає проти зла у всіх його виявах, милується і страждає, усміхається добром або плаче гнівом. Авторська причетність до долі героїв надто органічна. У творчому доробку письменника і загалом в українській малій прозі 70-х рр. ХХ ст., на нашу думку, найкращим є оповідання «Син», головним героєм якого є Данило Катрич. Він у спогадах навіває філософічні роздуми про безперервний плін життя, про патріотичні почуття, їх витoki та живлющі джерела. У складному мереживі глибоких авторських дум, що наповнюють твір, є кілька надзвичайної ваги думок про синівські обов'язки перед батьками та Батьківщиною. Думки ці пов'язані з образом Данила Катрича. В його уста автор вкладав великі й мудрі слова: «Рідний дім – один. Двох рідних домів не буває. Як не буває і двох рідних осель, як не буває двох батьківщин. Думи про рідну хату, про шмат зеленої землі, яким ти пройшов уперше, повітря, яким дихнув уперше, про небо, красу яко-

го відчув уперше, не можуть заглушити ні відстань років, ні час, ні події...» [11, с. 71]. Не лише у творі «Син», а й у всій своїй творчості, зокрема в романі «Птахи полишають гнізда...», письменник наголошує на питаннях автентичного зв'язку українця із землею, спадкоємності звичаїв, моралі, духовності, родової пам'яті, краси, праці тощо. Все це зростає на ґрунті патріотизму, постає з поваги до людей, до свого краю.

Найхарактерніша риса художньої прози Уласа Самчука й Івана Чендея – це філософічність, що синтезує інтерес до людини та природи, спонукає до аналізу таких «вічних» питань: сенс життя, належність до певного етносу, любов до Батьківщини, прагнення до правди, справедливості, краси, любові тощо. Письменники намагалися розв'язати актуальні проблеми існування української людини, дати художній аналіз світу, в якому вона живе. Усе це свідчить про філософський аспект прозописма письменників. Сучасний літературознавець І. Руснак переконливо доводить, що літературна спадщина Уласа Самчука належить до інтелектуального реалізму [5, с. 18], який як художній напрям оформився тільки у другій половині ХХ ст. На цей же час припадає бурхливий розквіт літературної діяльності відомого українського письменника, видатного майстра прози, письменника-неореаліста (О. Козій) Івана Чендея.

Висновки. Як свідчить уважне прочитання прозових творів, філософські позиції Уласа Самчука багато в чому споріднені з художніми переконаннями Івана Чендея. Кожний із письменників створив сильного та мужнього героя-українця, патріота своєї землі, але зауважимо, що герой Самчука – це волинянин, а герой Чендея – закарпатець. Об'єднує митців передусім прагнення показати автентичність як чинник формування духовного світу та зв'язок героя із землею як невід'ємної частини духовної сутності українця. Автентичність, тобто правдивість, достовірність зображуваного в прозописмі Уласа Самчука та Івана Чендея засвідчує про незмінність традиційних парадигм буття – основи збереження національної ідентичності українського народу.

Література

1. Гримич М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. – К., 2000. – 300 с.
2. Гром'як Р. Розпросторення духовного світу Уласа Самчука (Післямова до трилогії „Ost”) / Р. Т. Гром'як // Слово і час. – 2005. – №7. – С.3–14.
3. Літературознавча енциклопедія: у двох томах. Т.1 / [авт.-уклад. Ю.І.Ковалів]. – Київ: ВЦ Академія, 2007. – Т.1. – 608 с.
4. Піхманець Р. Засади художнього мислення Василя Стефаника // [Другий Міжнародний конгрес українців: Доповіді та повідомлення]. – Львів, 1993. – С. 148.
5. Самчук У. Кулак. Месники. Віднайдений рай: [роман, оповідання, новели] / У. Самчук. Дрогобич: Видавнича фірма „Відродження”, 2009. – 488 с.
6. Самчук У. Марія. Куди тече та річка / У.Самчук. – Київ: Наукова думка, 2005. – 416 с.
7. Самчук У. Юність Василя Шеремети:[роман] / У.Самчук. – Рівне: Волинські береги, 2005. – 328 с.
8. Філологічні семінари: художні стилі, течії, напрями: історико-теоретичний аспект. Випуск 15. – Київ: КНУ, 2011. – 127 с.
9. Франко І. Влада землі в сучасному романі // Твори: У 50 т. – К., 1980. – Т. 28. – С. 184.
10. Чендей І. Терен цвіте: [новели, повість] / І.Чендей. – Київ: Дніпро, 1967. – 462 с.
11. Чендей І. Кринична вода: [повість, оповідання] / І.Чендей. – Ужгород: Карпати, 1980. – 288 с.

Ирина Коминьярская

АВТЕНТИЧНОСТЬ ПРОЗЫ УЛАСА САМЧУКА И ИВАНА ЧЕНДЕЯ

Анотация. В статье характеризуются некоторые проблемные аспекты понятия автентичности прозы писателей. Главное внимание направлено на философский аспект произведений Уласа Самчука и Ивана Чендея.

Ключевые слова: автентичность, проза, духовность, Улас Самчук, Иван Чендей.

Iryna Kominyarska

THE AUTHENTICITY OF PROSE OF ULAS SAMCHUK AND IVAN CHENDAI

Summary. The article is devoted to the study of the investigative aspects of the conception of authenticity in the writer's prose. The main attention is focused on the philosophical aspect of prose of Ulas Samchuk and Ivan Chendai.

Key words: authenticity, prose, spirituality, Ulas Samchuk, Ivan Chendai.

Комінярська Ірина – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови та літератури Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту імені Тараса Шевченка.